

KNJIGA U MUZEJU – PRIMJER IZ POMORSKOGA I POVIJESNOG MUZEJA HRVATSKOG PRIMORJA RIJEKA

TAMARA MATAIJA

Pomorski i povijesni muzej
Hrvatskog primorja Rijeka
tamara@ppmhpr.hr

Posljednjih se godina učestalo govori o knjigama, pri čemu se uglavnom obznanjuje podatak da se knjige sve manje čitaju i sve manje prodaju. Pri tome se ponajprije misli na tradicionalni oblik knjige – sadržaj otisnut na papiru. Istodobno, knjiga sve više postaje predmetom bavljenja muzeja, što je suprotno onome na što smo navikli – da se o knjigama i njihovu posuđivanju korisnicima brinu knjižnice. *Tradicionalni* oblik knjige polako izlazi iz *upotrebe*, ali ne i knjiga sama, i sve ga više zamjenjuje elektronička knjiga. Sredinom 2011. g. u SAD-u i Velikoj Britaniji u većine je izdavača broj prodanih elektroničkih knjiga premašio broj prodanih *papirnatih* knjiga.¹ Generacije koje danas odrastaju sve više čitaju digitalizirane sadržaje na PC-u, čitaču elektroničkih izdanja (*e-book reader*), *I-phonu* ili nekom drugom pomagalu. Dakle, činjenica da muzeji

iskazuju sve veće zanimanje za knjigu potvrđuje istinu da je materijalni oblik knjige na izdisaju. Kao i drugi predmeti, i knjige imaju svoju uporabnu vrijednost, koja se mijenja ili nestaje zbog tehnoloških i društvenih promjena. Knjige se vrednuju dvostruko: zastario ili *odbačen* može biti sadržaj knjige ili njezin materijalni oblik. Stoga *tradicionalna knjiga* postaje pravi muzejski predmet, dokument jednog vremena u duhovnome ili materijalnom smislu, kao i niz drugih predmeta koji su zbog društvenih i ekonomskih promjena te promjena načina proizvodnje izašli iz upotrebe ili su zamijenjeni suvremenima. Osobe koje se bave knjigom reći će da nije bitno čuvaju li se knjige u knjižnicama ili u muzejima, no ipak postoji bitna razlika među tim dvjema ustanovama, koliko god srodne bile. Knjižnicama je glavna zadaća omogućiti što širem krugu korisnika čitanje sadržaja, a muzeji su oni koji bi trebali što dulje sačuvati materijalni oblik predmeta za buduće naraštaje. Knjižnice svoju misiju izvršavaju bez obzira na materijalni oblik knjige.

Proces materijalne transformacije već su prošli, primjerice, i nosači zvuka – od magnetnih traka, ploča i kasete do CD-a i MP3. S nosačima zvuka promijenili su se i uređaji na kojima se glazba reproducira, tako da su oni zastarjeli ostali u muzejima kao dokumenti određenoga civilizacijskog razdoblja. Samo je pitanje vremena kada će se slično dogoditi i s papirnatom knjigom. Papir i tisak su skupi i sve manje ekološki prihvatljivi, proizvodnja pisane riječi je velika, a kupaca jednostavno nema dovoljno da bi cijeli proces bio ekonomski održiv. Kako je poslanje muzeja očuvanje i prenošenje baštine, čini se da je pravi trenutak da se muzeji ozbiljno pozabave i *knjigom*.

¹ Portal London Evening Standard: www.thisislondon.co.uk/markets/article-23955513-words-of-caution-about-the-great-ebook-revolution.do

ZBIRKA KNJIGA I PERIODIKE

Zbirka knjiga i periodike u Pomorsko-me i povijesnome muzeju Hrvatskog primorja Rijeka (PPMHP) utemeljena je pri posljednjoj sistematizaciji građe potkraj 2007. g. Novu zbirku čine predmeti koji su se već nalazili u fondu Muzeja, u nekoj od muzejskih zbirki ili u stručnoj muzejskoj knjižnici. Međutim, nisu sve knjige koje su bile pohranjene u Muzeju izdvojene za novoosnovanu zbirku.

ORGANIZACIJSKA STRUKTURA MUZEJA

Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka osnovan je 1893. g., a u obliku i organizacijskoj strukturi kakav je danas djeluje od 1953. Nastao je stapanjem Gradskog muzeja Sušak, Muzeja Hrvatskog primorja i riječkog *Musea civica*. Ustrojena su četiri odjela: arheološki, etnografski, odjel povijesti pomorstva i kulturno-povijesni odjel, s ciljem da se odvoje u samostalne muzeje, što se ipak nije dogodilo. Muzej je u međuvremenu sudjelovao u osnivanju dviju dislociranih zbirki – Etnografske zbirke otoka Krka u Dobrinju i Muzejske zbirke Kastavštine u Kastvu, te preuzeo brigu o njima.² U složenoj organizacijskoj strukturi Muzeja, koji djeluje kao organizacijska struktura od četiri odjela i dvije dislocirane zbirke, zbirka knjiga i periodike smještena je unutar kulturno-povijesnog odjela.

STRUČNA MUZEJSKA KNJIŽNICA

Prije osnivanja zbirke knjiga i periodike knjige su većinom bile okupljene u stručnoj muzejskoj knjižnici. Iznimno su neke knjige nakon ulaska u Muzej odmah dobile status muzejskog predmeta te su inventirane u fond neke od zbirki. U zbirku egzotike, koju su činili predmeti što su ih pomorci donosili sa svojih putovanja, inventirane su knjige pisane kineskim ili japanskim pismom. Postale su muzejski predmeti jer je njihov sadržaj bio nerazumljiv. Kako pomorstvo snažno utječe na identitet regije, a postojala je i namjera da ono dobije samostalan, izdvojen muzej, neke su knjige s pomorskom tematikom odmah dobile status muzejskog predmeta i inventirane su u fond odjela povijesti pomorstva. U zbirku umjetničkog obrta inventirane su knjige čije su korice posebno ukrašene i proizvod su umjetničkog obrta. U navedenim primjerima odmah je prepoznat drugi sloj vrijednosti knjige, pa one nisu ni smještene u fond stručne knjižnice. Veće knjižne cjeline činile su knjige Muzejske zbirke Kastavštine (MZK) i zbirke Kresnik. Pri prikupljanju građe za MZK bitan je bio teritorijalni kriterij te je donacijama stanovnika tadašnje Kastavštine prikupljeno dosta knjiga. One nisu inventirane u fond stručne knjižnice, već u fond Zbirke. Također, u Muzeju se čuva ostavština liječnika i graditelja violina dr. Franje Kresnika, čiji fond čini i stručna glazbena literatura, koja je dijelom pripadala njemu, a dijelom je naknadno dopunjavana uz stručnu pomoć muzikologa g. Fajdetića. Iz te dvije cjeline, iz Muzejske zbirke Kastavštine i Zbirke Kresnik, knjige nisu premještane, dok su

² Statut Pomorskoga i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka, 1999.

knjige iz zbirke odjela povijesti pomorstva, egzotike i zbirke umjetničkog obrta izdvojene za novu zbirku.

Polazište za osnivanje zbirke knjiga i periodike bio je fond stručne muzejske knjižnice. U knjižnici se tijekom dugogodišnjeg djelovanja Muzeja skupio zavidan broj knjiga koje više nisu udovoljavale kriteriju stručnosti te su opterećivale rad knjižnice. Više je razloga za to, no glavni je među njima tadašnji organizacijski sustav prema kojemu je *knjizi mjesto u knjižnici*. Knjige su na različite načine dolazile u muzej. Kupovala se aktualna stručna literatura, a Muzej je razmjenjivao vlastite publikacije s publikacijama drugih muzeja na području bivše Jugoslavije. Pojedine obitelji kao što su Fućak, Kurtini, Mueller, Smerdel i Luppis Muzeju su darovale svoje privatne biblioteke. Te su obitelji ili ostale bez nasljednika, ili im je imovina konfiscirana, ili se jednostavno više nisu koristili tim knjigama. Sve su knjige iz obiteljskih biblioteka inventirane u fond stručne knjižnice. Neke je knjige Muzeju donirala Sveučilišna knjižnica Rijeka, neke potječu iz ukinutih knjižnica gimnazija i drugih obrazovnih ustanova u Rijeci i okolici, a u Muzeju je završio i fond ugasle Knjižnice Matije Mažića iz Bakra te iz riječke Biblioteke civice. Sve navedene knjige, osim ciljano nabavljene stručne literature, došle su u Muzej jer su već bile *izašle* iz upotrebe, tj. prestala je njihova primarna funkcija – knjige se više nisu čitale. Budući da tijekom 20. st. nije *prijetila* opasnost od nestanka *papirnatih* knjige, muzeji se nisu bavili knjigom, već su one po navici smještane u knjižnice. Međutim, potaknuti aktualnim tehnološkim novostima, muzeji su se

na početku 21. st. i te kako zainteresirali za *papirnatu* knjigu, koju u sve većem opsegu zamjenjuje digitalna.

Način na koji su knjige pristizale u Muzej možemo pratiti od 1954. g., od kada se vodi inventarna knjige biblioteke. Ona je podijeljena u stupce u koje se upisuju ovi podaci: redni broj, datum, ime pisca, djelo, svezak, broj komada, obvezni primjerak, uvez, signatura, napomena. Unutar stručne muzejske knjižnice³ knjige su bile organizirane u tri kategorije: novi fond – stručna literatura uglavnom novijeg datuma; stari fond – sve knjige koje nisu unutar prve kategorije; periodika – periodične publikacije uvezane u knjige, uglavnom lokalni dnevni tisak ili neke stručne publikacije. Knjige stručne knjižnice sadržajno su bile vrlo raznolike i nisu sve udovoljavale kriteriju stručnosti – neke su postale zastarjele ili su tiskana nova izdanja, a neke nisu bile u upotrebi zbog izmijenjenih društveno-političkih okolnosti. Te su knjige postale opterećenje za rad knjižnice, ali su imale određena svojstva i vrijednost zbog kojih ih je vrijedilo zadržati u Muzeju.

KNJIGA KAO MUZEJSKI PREDMET

Knjigu možemo promatrati kao tekst i kao predmet s određenim materijalnim komponentama te onim nematerijalnim koje iz njih proizlaze, i u tom kontekstu knjiga je predmet muzejske obrade. Knjiga se promatra kao dio širega društvenog konteksta i razmatra se kao i drugi predmeti, naravno, uz svojstvene specifičnosti.

³ Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka, Rijeka, 2004.

Teoretičar muzeologije Peter van Mensch⁴ ustvrdio je da se svi predmeti mogu promatrati kroz tri konteksta – primarni, arheološki i muzejski. Primarni je kontekst onaj kada je predmet u funkciji za koju je stvoren. Knjiga je stvorena da bi se čitala. Budući da knjigu možemo promatrati i kao predmet i kao tekst, ona je u primarnom kontekstu sve dok se određeni tekst čita u svome opredmećenom obliku. Tekst će se čitati dokle god je društvena i kulturna klima takva da se smatra zanimljivim ili korisnim, pa će tako tekst nastaviti živjeti i u drugome opredmećenom obliku, u obliku pretiska ili, u današnje vrijeme, u obliku digitalne knjige. Prateći ukus vremena, knjiga može biti atraktivnije opremljena i ilustrirana, a neko starije izdanje bit će manje privlačno. Zbog socijalne ili tehnološke istrošenosti knjiga, kao i drugi predmeti, biva odbačena (zbog svog sadržaja ili materijalnog oblika), pohranjena negdje na tavanu ili u podrumu te zaboravljena. Predmeti koji nisu dio svakodnevice izloženi su propadanju, odnosno pripadaju arheološkom kontekstu. Činjenica je li knjiga fizički pod zemljom (u podrumu) ili na tavanu ništa bitno ne mijenja jer je u oba slučaja izvan upotrebe. Kada se nakon određenog vremena predmeti pronađu, moguće ih je izdvojiti u muzeološki kontekst. U tom se kontekstu provodi istraživanje i prenošenje vrijednosti predmeta, upotreba im je informacijska i komunikacijska, a nastoji se zaštititi njihov materijalni integritet.

Vratimo li se knjigama iz stručne muzejske knjižnice, vidjet ćemo da je dio knjiga, osobito tzv. stari fond, bio izvan

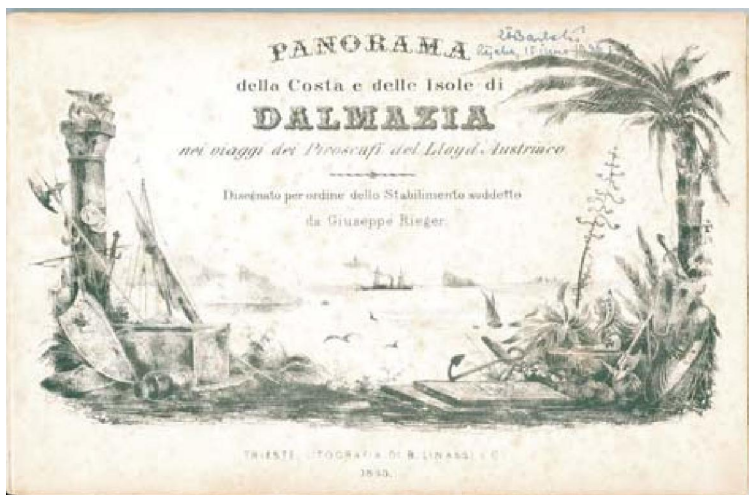
upotrebe. Zapravo, velik broj knjiga bio je izvan upotrebe još prije nego što je dospio u Muzej. Ako je primarna uloga knjige njezino čitanje, ona je već bila ugrožena u trenutku kada je ušla u muzej. Međutim, knjiga posjeduje određene fizičke kvalitete koje generiraju niz drugih informacija korisnih pri povijesnim, kulturološkim i drugim istraživanjima. Fizičke kvalitete knjige podrazumijevaju vrstu papira, način uveza, dekoraciju korica, vrstu tiska, oblik slova, ilustracije i sl., dok su nematerijalne komponente knjige okolnosti tiskanja, slijed vlasnika knjige, način, mjesto i vrijeme korištenja... Sve to dokumentira određeno razdoblje u smislu tehnoloških dostignuća, postojanja tiskara, opće društveno-političke situacije, ekonomskog razvoja, razine obrazovanja stanovništva i sl. Takve informacije koje knjiga odašilje razlog su što je ona prepoznata kao muzejski predmet odnosno kao predmet baštine. Predmet je dokument realnosti iz koje je izdvojen, a njegova dokumentarna vrijednost temelj je muzealnosti (Z. Z. Stransky).⁵

PRIKUPLJANJE GRAĐE

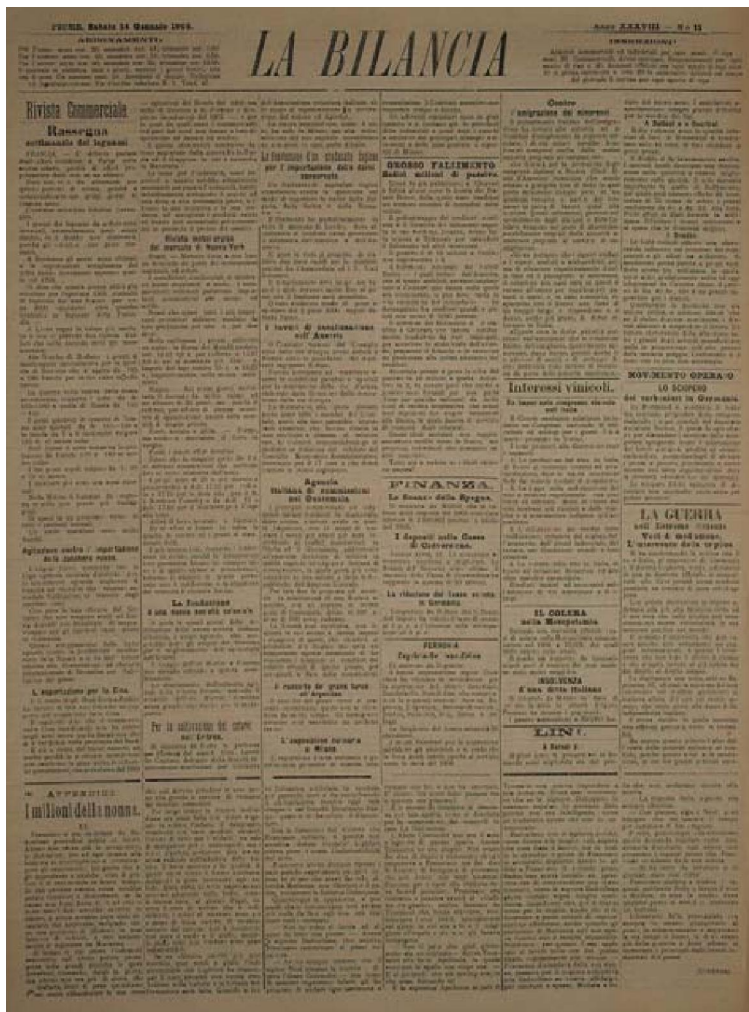
Osnivanjem muzejske zbirke knjiga i periodike željeli smo iz *arheološkog konteksta* izdvojiti i zaštititi one knjige koje dokumentiraju ili pridonose dokumentiranju određenog razdoblja prošlosti, a odnose se na područje djelovanja Muzeja. Kako bismo zbirci dali smisao i usmjerili njezin daljnji razvoj, donijeli smo politiku prikupljanja. Jasno formulirani kriteriji ograničavaju smisleno prikupljanje građe, ali ga istodobno i osiguravaju. Zbi-

⁴ Citirano prema: Maroević, I. *Uvod u muzeologiju*, Zagreb, 1993., str. 132.

⁵ Citirano prema: Maroević, I. *Uvod u muzeologiju*, Zagreb, 1993., str. 120.

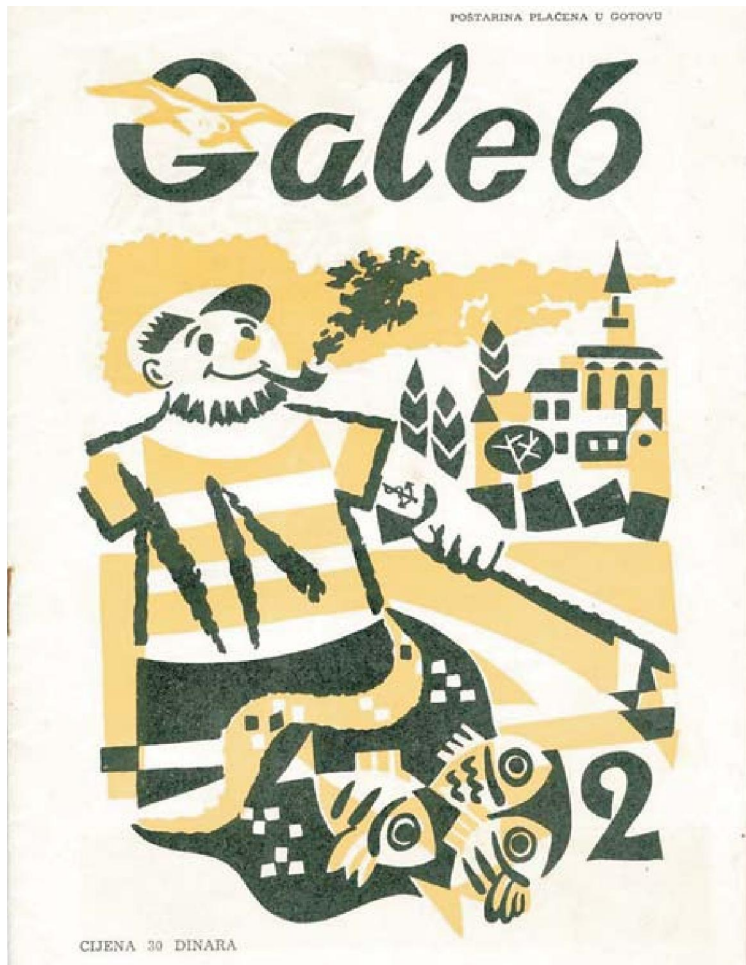

Slika 1. Panorama della Costa e delle Isole di Dalmatia nei viaggi dei Piroscafi del Lloyd Austriaco Giuseppe Rieger, Trst, 1883. tisak na kartonu, 16 x 25 x 1,5 cm PPMHP OPP-ZKP 944

Slika 2. La Bilancia Anno XXXVIII – N. O. 11, Rijeka, 14. siječnja 1905. tisak, papir, 58 x 42 cm, opseg: 4 str. PPMHP KPO-ZKP 16719

rka prije svega obuhvaća stara izdanja, trenutačno četrdesetak naslova tiskanih u 16., 17. i 18. st. Među rijetkim izdanjima su knjige poput Riegerova prikaza obale iz 1893. (sl. 1.) ili *A Fiume i kikoto*, knjige o riječkoj luci na mađarskome, tiskane 1842. u Budimpešti. Lokalna izdanja podrazumijevaju knjige tiskane u riječkim tiskarama (u tiskari obitelji Karletzky i u onoj Emidija Mohovicha) te u sušačkim tiskarama (u Primorskoj tiskari), a svjedoče o lokalnoj tiskarskoj i izdavačkoj aktivnosti. Zbirka obuhvaća izdanja tematski vezana za područje djelovanja Muzeja, primjerice publikacije lokalnih obrtnika, trgovaca, sajмова, značajnih poduzeća ili drugih lokalnih udruga. Mogu biti tiskane kao periodika ili kao reklamne brošure. Lokalni turistički vodiči prikupljeni u zbirci i tiskani na različitim jezicima, ovisno o ciljanome turističkom tržištu, govore o značenju i razvoju turizma na području Primorsko-goranske županije. Lokalni dnevni tisak svjedoči o dnevnim političkim previranjima, a posebno je zanimljiv i zbog etničke strukture stanovništva na prijelazu iz 19. u 20. st., kada su u Rijeci izlazile novine na pet jezika. (sl. 2.) Lokalne periodične publikacije koje su izlazile tjedno, mjesečno ili povremeno, a tiskane su u Rijeci ili su tematski vezane za područje PGŽ-a,

Slika 3. *Galeb*, Godina II., broj 2, Rijeka, 10.1960., tisak, papir, 24 x 17,5 cm, opseg: 16 str. PPMHP KPO-ZKP 22442

Slika 4. *Srednji iliti pokratcheni Katekizmus S pitanjih i odgovorih izvadjen iz velikoga katekizma*, Rijeka, 1815., tisak, papir, 16,5 x 10,5 cm PPMHP KPO-ZKP 17195

također se prikupljaju u zbirci, kao i periodične publikacije za djecu školske dobi kao što su *Galeb*, (sl. 3.) koji je izlazio od 1960-ih, ili njegov pandan na talijanskom jeziku *Il pioniere*. Posebnu cjelinu unutar zbirke čine udžbenici koji su se upotrebljavali u riječkim i sušačkim školama.

Knjiga se kao muzejski predmet ravnopravno pojavljuje s ostalim muzejskim predmetima u postavima izložbi. Svojom uključenošću u različite kontekste upotpunjuje temu izložbe. Potrebno je samo razraditi načine njezina izlaganja.

PUT KNJIGE

Zanimljivo je razmotriti život jedne knjige od trenutka kada je tiskana do danas. Primjerice, *Srednji iliti pokratcheni Katekizmus S pitanjih i odgovorih izvadjen iz velikoga katekizma*, knjiga je tiskana 1815. u Rijeci, u tiskari obitelji Karletzky, i neutvrđeni se broj godina upotrebljavala u sakralnom obrazovanju. Ostala je u vlasništvu obitelji Pezelj, očito izvan upotrebe, te ju je tadašnja vlasnica 1946. poklonila Gradskome muzeju na Sušaku, čiji je pečat otisnut na naslovnoj stranici. (sl. 4.) Građu tog muzeja preuzeo je Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja, ali je knjiga bila *zagubljena* do 1962., kada je ušla u inventar stručne knjižnice PPMHP-a. Budući da

nije bila *stručna*, ni mjesto joj nije bilo u stručnoj knjižnici, pa je 2007. izdvojena iz knjižnice i postala je muzejski predmet. Dobila je svoj inventarni broj i obrađuje se u računalnom programu M++ kao i ostali muzejski predmeti. Nakon što je dvije godine nakon toga knjiga restaurirana u radionici za papir Državnog arhiva u Rijeci, u cijelosti je digitalizirana kako bi se omogućila njezina upotreba i istodobno osigurala zaštita njezina fizičkog integriteta. Pohranjena je u kutiji od beskiselninskog kartona u čuvaonici s kontroliranim mikroklimatskim uvjetima.

BUDUĆNOST ZBIRKE

Zbirka je trenutačno u postupku registracija pri Ministarstvu kulture RH, a u godinama koje dolaze upotpunjavat će se u skladu sa zadanim kriterijima i mogućnostima. Oštećena i posebno vrijedna izdanja restaurirat će se i postupno digitalizirati kako bi se omogućila upotreba njihovih digitalnih kopija širokom krugu korisnika, dok će sami predmeti, pohranjeni u optimalnim uvjetima muzejskih čuvaonica, čuvati segment kulturnog identiteta.

THE BOOK IN THE MUSEUM – AN EXAMPLE FROM THE MARITIME AND HISTORY MUSEUM OF THE HRVATSKO PRIMORJE REGION, RIJEKA

The Maritime and History Museum of the Hrvatsko primorje Region since its founding in 1893 has by gifts, bequests, swaps and purchases collected a large number of books. On coming into the Museum, the books are recorded in the "Library's Book", the holdings of the specialised museum library thus being founded.

In the last systematisation of the material at the end of 2007, the Collection of Books and Periodicals was founded. It brings together old and rare editions, local publications, editions related by topic to the area of interest of the museum (the Primorsko-goranska County), local tourist guides, local periodicals and local children's magazines. Taken out of the specialised library were books that fit into the policy of the collection of material for the newly founded collection, and these thus gained the status of museum object, and are treated accordingly. Their actual location in the museum collection did not lead to their losing their primary function, for a large number of these books could anyway today not have been used in the way and to the extent that they were when they were printed. But the content and illustrations from the books are regularly used in the preparation of exhibitions and during historical research. Their visible physical characteristics such as the manner of print, binding, decoration of the covers and so on contain a number of new data that go beyond the mere content, and through a museological approach to the book as object, an attempt is made to protect them. The book in the museum context is a document of the time like any other museum object, and accordingly is vehicle for the transfer of information from the past that contributes to its more complete understanding.